

2 DE NOVEMBRE DE 1937: BOMBARDEIG FEIXISTA DE LLEIDA

- OBJECTIU: SEMBRAR EL PÀNIC ENTRE LA POBLACIÓ CIVIL -

Una dona plora el seu marit, mort en el bombardeig efectuat per l'aviació franquista sobre Lleida el 2 de novembre de 1937.

[3 o 4 de novembre de 1937]

Autor: no identificat.

[ANC1-1-N-4894](#)

Descripció

Fotografia d'un pla de conjunt en la que podem observar una dona plorant la mort del seu marit, ocasionada pel bombardeig efectuat per l'aviació italiana *Aviazione Legionaria*, amb avions Savoia S.79, sobre la ciutat de Lleida el 2 de novembre de 1937. Diversos cadàvers reposen a terra, al cementiri de Lleida, mentre que familiars i coneguts els identifiquen i planyen.

Interès del document

Ens mostra els efectes dramàtics que tenien, sobre la població civil, els bombardejos de la rereguarda duts a terme per l'aviació i la marina franquistes. Aquests bombardejos, anaven dirigits a objectius militars estratègics (centrals hidroelèctriques,

fàbriques d'armes, etc.) però, també, i de manera deliberada, sobre pobles i ciutats que no eren punts militars estratègics i estaven habitats per dones, nens, gent gran, ferits i malalts. L'objectiu era sembrar el pànic, desmoralitzar i eliminar civils de la zona enemiga. Dona mostra d'una tàctica bèl·lica especialment salvatge que el feixisme provarà en la Guerra Civil per aplicar després durant la Segona Guerra Mundial.

Context

La Guerra Civil va ser un banc de proves en tàctiques militars per la futura Segona Guerra Mundial i els bombardejos aeris indiscriminats sobre la població civil en són un exemple paradigmàtic. L'aviació va ser un dels àmbits en el que més es va experimentar i evolucionar tècnicament i estratègicament. L'aviació republicana era d'origen soviètic i, malgrat ser coneguda popularment com la "Gloriosa", mai va arribar a poder fer front a la potència de l'aviació feixista, en mans de la Legió Condor alemanya i l'*Aviazione Legionaria* italiana. Serà aquesta aviació la que, amb base a la Mallorca ocupada pels feixistes, llançarà els atacs aeris més mortífers a la rereguarda republicana, especialment sobre la ciutat de Barcelona. El bombardeig del 2 de novembre sobre Lleida, el durien a terme avions alemanys.

Lleida es va convertir, durant la Guerra Civil, en una de les principals ciutats de rereguarda per la seva situació propera al Front d'Aragó. La ciutat era un punt de pas de les tropes i d'arribada de refugiats, entre els que es trobaven dones, nens, gent gran i ferits o malalts. Aquests serien els principals afectats pels bombardejos, ja que la majoria d'homes eren al front. Es van instal·lar sistemes d'alarmes, bateries anti-aèries i organismes encarregats de protegir la població civil davant els atacs aeris, entre els quals es trobava el Servei de Defensa Passiva Antiaèria. Les alarmes, però, el dia 2 no van sonar i van agafar a la població desprevinguda.

A les 4 de la tarda del 2 de novembre de 1937, quatre avions Heinkel alemanys van deixar caure en cinc minuts 13.600 kg de bombes, juntament amb ràfegues d'ametralladores. Els objectius no eren militars, van ser les places i rambles principals, produint-se moltes víctimes al Liceu Escolar, el Mercat de Sant Lluís, Cap de Pont i les escales del pont del riu.

Durant la postguerra, van desaparèixer els registres dels morts, així com arxius i hemeroteques de diaris locals que poguessin contenir llistats dels afectats. Amb tot, els historiadors/es han estimat que van produir-se uns 250 morts i uns 500 ferits. Els hospitals van quedar col·lapsats.

El Comissariat de Propaganda va publicar la col·lecció *Visions de guerra i rereguarda*, conscient que les atrocitats dels bombardejos sobre la població civil s'havien de conèixer i podien ajudar a la intervenció de les democràcies occidentals per aturar la guerra o, com a mínim, aturar els atacs a la població civil. El comissari Jaume Miravittles va organitzar una visita de periodistes d'arreu per documentar l'atac sobre Lleida. La fotografia de la dona que plora la mort del seu marit, així com d'altres en les que apareixien molts infants morts, van quedar fixades en els objectius de molts fotoperiodistes. Diverses personalitats i diplomàtics d'arreu del món van expressar

mostres de rebuig als atacs a la població civil, però no va passar d'aquí. La política de no intervenció de les democràcies occidentals es va mantenir durant tota la guerra, mentre que les potències feixistes prosseguien amb la seva participació, punt decisiu per explicar l'evolució de la guerra i, finalment, la caiguda del règim democràtic de la República.

Els primers bombardejos franquistes sobre poblacions catalanes es van produir l'octubre de 1936 i es van dur a terme des del creuer *Canarias* a la Badia de Roses. Després, els bombardejos es van centrar en tallar les comunicacions de carreteres i ferrocarrils amb França. Van causar gran pànic entre la població catalana, i aquest era precisament un dels objectius. Va començar una dinàmica de bombardejos sistemàtica.

El 13 de febrer de 1937, el creuer italià *Eugenio de Savoia* bombardejava la ciutat de Barcelona. Flix va ser bombardejada la nit del 23 de febrer, Badalona el 13 de març, Barcelona, de nou, el 16 de març, Tortosa el 22, Tremp el 23, Seròs el 25, Reus el 9 d'abril i Tarragona el 14. Durant tota la segona quinzena d'abril, els bombardejos es van centrar en la zona nord, a Colera, Llançà i Portbou. En tots ells, va morir gran quantitat de població civil. El 29 de maig es va tornar a bombardejar Barcelona. El juny, aviació i vaixells van atacar Girona, Sarrià de Ter, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Tossa de Mar, Blanes i Arenys de Mar. El juliol es va disparar a trens entre Mataró i Llanerxes. El dia 19 es va tornar a bombardejar Tarragona i, el 23, Tortosa. Reus va tornar a ser bombardejada el 17 de setembre i, el 19, el Masnou. El setembre i l'octubre, Barcelona i Tarragona van patir intensos bombardejos. A finals d'any, els bombardejos es van intensificar en diferents ciutats catalanes. Un dels més salvatges va ser el del 2 de novembre a Lleida. L'any 38, els atacs aeris van intensificar-se. Barcelona, va patir bombardejos tot al llarg del mes de gener (dies 1, 7, 11, 15, 19, 20, 25 i 30). Els del dia 19 i 30 van ser especialment mortífers. El mateix mes es va tornar a bombardejar Reus (dies 11, 12, 13, 15, 21 i 24), Tarragona, Mollet, Sant Feliu de Guíxols, Figueres, Tremp i Puigcerdà. El 22 de febrer es va tornar a bombardejar Sant Feliu de Guíxols i, el 23, Figueres. Es va tornar a bombardejar Puigcerdà i centrals hidroelèctriques a Tremp, Seròs, Terradets i Camarasa.

Les protestes internacionals van fer que els feixistes deixessin de bombardejar la ciutat més visible: Barcelona, però van seguir llançant bombes a Tarragona, Reus, Cambrils, Figueres, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, el Port de la Selva, Colera i Farnals. El març hi van tornar amb més intensitat, sobre Barcelona i sobre Reus, Tarragona, Sant Vicenç de Calders, l'Arboç, Vilaseca, Salou, el Vendrell, Altafulla, Ulldecona, Alcanar, Amposta, Tortosa, Badalona, Gavà, Mataró i Portbou. A les terres de Lleida, a punt de caure la capital del Segrià a mans feixistes a l'abril, els bombardejos es van intensificar. El dia 27 van atacar les columnes de refugiats civils que marxaven de Fraga i, per la tarda, es bombardejava Lleida durant dues hores. Es produïrien unes 400 víctimes. Els dies següents, es va seguir bombardejant la ciutat que ja havia estat evacuada per la major part de la població, juntament amb Mollerussa, Alcarràs, Térmens, Juneda, l'Albagés, Bell-lloc, les Borges Blanques, Tàrrrega, Anglesola, Agramunt, Claravalls, Vilagrassa i Artesa de Segre. Els bombardejos sobre Tortosa es van intensificar per l'abril i, Girona, va ser atacada el dia 20. El maig, de nou, Barcelona va ser atacada (els dies 12 –que

també va afectar a Sant Adrià del Besòs-, 13, 14, 24, 28, 29, 30 i 31). També es va atacar Granollers. Entre juny i finals de juliol es va bombardejar Reus, Tarragona, Figueres, el Prat del Llobregat, Solsona, Badalona, Blanes i Gavà, a més de Barcelona. Al començar la batalla de l'Ebre el 25 de juliol, els bombardejos es van centrar a les comarques tarragonines (Reus, Falset, Marçà, l'Ametlla, Cambrils, l'Hospitalet de l'Infant, Vandellòs, l'Ampolla, Altafulla, el Perelló i Sant Vicenç de Calders). El setembre es va bombardejar Palamós, Sant Feliu de Guíxols i el Port de la Selva i es van intensificar els bombardejos als ports, especialment al de Barcelona, que seguia sent atacada també per tota l'àrea urbana. El 4 d'octubre, hidroavions de la Legió Condor van llançar panets, tabac i propaganda feixista. El dia 8, es va atacar Sant Vicenç de Calders. Entre mitjan setembre i mitjan octubre es va atacar Almatret, Maials, Figueres, els Monjos, Reus, Cambrils, Tarragona, Vilaseca, Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Montgat, les Borges Blanques, Bell-lloc, el Perelló, i, de nou, Barcelona, Palamós, Sant Feliu de Guíxols i Roses. El desembre, abans de l'ofensiva final sobre Catalunya, es van intensificar els bombardejos. Van ser atacats Valls, Vilallonga, el Pla de la Cabra, Calaf, Manresa, Vic, les Borges Blanques i Tàrrrega.

Al llarg de la guerra, les ciutats que es van bombardejar en més ocasions i amb més intensitat van ser Barcelona, amb 2.428 morts, seguida de Lleida, Tarragona, Figueres, Granollers, Badalona, Reus, Girona i el Vendrell. En total, a causa dels bombardejos a tota Catalunya van morir més de 4.000 persones i més de 6.000 van quedar ferides.

Qüestions:

-- Per què es bombardejaven les ciutats durant la Guerra Civil? Quins eren els objectius?

-Elabora un eix cronològic dels bombardejos i posa'l en relació amb un mapa de l'evolució de la guerra.

- Fixa't en el quadre *Guernica*, de Pablo Picasso. Primer observa'l i descriu-lo. Després, busca informació del quadre, l'autor, el context en el que va ser fet, la intencionalitat de l'obra, on va ser exposat, etc. (pots buscar-ho al [següent enllaç](#)).

- Quin paper va jugar l'aviació tant del bàndol aliat com de les potències de l'eix durant la Segona Guerra Mundial? Quins objectius tenien? Quines poblacions van quedar més afectades? Al Japó, com van culminar aquests bombardejos? (pots cercar la informació en el [següent enllaç](#))

- Busca alguna guerra o conflicte en curs (o recent) en el que s'efectuïn bombardejos sobre la població civil. Resumeix on està localitzat geogràficament, els sectors enfrontats i fes un breu resum de les causes del conflicte.

Per continuar indagant

Fonts arxivístiques:

- Al fons ANC1-1/Generalitat de Catalunya (Segona República), hi ha documentació diversa dels bombardejos. Podem trobar:

- La Crònica diària de les activitats del president Companys. Hi apareixen anotats els bombardejos del dia 2 de novembre a Lleida ([ANC1-1-T-8455](#)), l'enviament d'ajut a les víctimes dels bombardejos de Lleida el dia 10 de novembre ([ANC1-1-T-8463](#)) i el registre d'altres bombardejos.
- Imatges de víctimes dels bombardejos de Lleida des del document [ANC1-1-N-4886, fins a ANC1-1-N-4897](#). Són imatges dures, moltes de cadàvers de nens.
- La Junta de Defensa Passiva de Catalunya conté informes diaris elaborats per la Secretaria Tècnica d'Informació i Enllaços sobre bombardejos, alarmes i defensa antiaèria en diversos punts de Catalunya. Els documents [ANC1-1-T-6315](#), [ANC1-1-T-6316](#) i [ANC1-1-T-6317](#) inclouen fulls informatius indicant el balanç de víctimes i de desperfectes ocasionats pels bombardeigs produïts a Barcelona entre els mesos de març a desembre de 1938 i plànols de la ciutat assenyalant-hi els llocs afectats.
- El document [ANC1-1-T-8965](#) és un àlbum del resum de gràfics estadístics d'alarmes i bombardejos soferts a la ciutat de Barcelona de l'1 de gener de 1937 al 31 de març de 1938.

- Hi ha més imatges de víctimes dels bombardejos al FONS ANC1-1121 / FRANCESC XAVIER FERRAN I BRUGUÉS en els documents [ANC1-1121-N-78](#) i [ANC1-1121-N-79](#).

- En un [article](#) elaborat per l'Àrea de Fons de l'Administració de l'Arxiu Nacional commemorant els 75 anys dels bombardejos de març del 38 sobre Barcelona, es referencien, a més dels fons ja apuntats, aquests altres:

- Fons *Generalitat de Catalunya · Exili* (1914-1977) – uc 228
- Fons *Junta de Museus de Catalunya* (1891-1985) – uc's 2790, 2796 i 2826
- Fons *Llei 21/2005 de Restitució a la Generalitat de Catalunya* (1890-1939) – uc's 5705 i 8339
- Fons *Mutua de Propietarios* (1833-1985) – uc 66
- Fons *Industrias Sklar Teodoro Campí Cussó* (1930-1961) – uc 22

I també:

- Fons *Col·lecció Notiziario del Corpo Truppe Volontarie* (1937-1939) – apartat *aviazione* dins dels butlletins editats per l'Estat Major del CTV que conformen la col·lecció

Bibliografia

- AA. VV., “Una revolució en plena guerra”, a *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*, vol. 2, ed. 62, Barcelona: 2004.
- AA. VV., “Catalunya, centre neuràlgic de la guerra”, a *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*, vol. 3, ed. 62, Barcelona: 2004.

Atres recursos:

Arxiu Nacional de Catalunya. *Bombardeigs aeris sobre Catalunya i Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Blog SDANC Recursos. ANC.2011. Disponible a <http://sdanc-recursos.blogspot.com.es/2011/05/la-vivencia-dels-bombardeigs-aeris.html>

Arxiu Nacional de Catalunya. *Ajudem Madrid! El fenomen dels refugiats durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)*. ANC. 2015. Disponible a <http://sdanc-recursos.blogspot.com.es/2015/06/ajudem-madrid-el-fenomen-dels-refugiats.html>